

DŽEK FERVEDER

DOBROVOLJAC

**JEDAN ČOVEK, ARMIJA ILEGALE I TAJNA
MISIJA UNIŠTENJA AUŠVICA**

Prevela s engleskog
Dubravka Srečković Divković

■ Laguna ■

Naslov originala

Jack Fairweather

THE VOLUNTEER: ONE MAN, AN UNDERGROUND ARMY,
AND THE SECRET MISSION TO DESTROY AUSCHWITZ

Copyright © 2019 Jack Fairweather

Translation copyright © 2020 za srpsko izdanje, LAGUNA

*Filipu i Lin Askvit, u znak zahvalnosti na podršci,
i mojima babi i dedi, Steli i Frenku Ford*

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Onaj mnogo čini, koji mnogo ljubi. Onaj čini mnogo,
koji čini dobro ono što čini; a dobro čini kad svoju
volju potčinjava tuđem dobru.*

Toma Kempijski

---

* *O ugledanju na Hrista*, Toma Kempijski, prevod Jelisavete Marković.
(Prim. prev.)

SADRŽAJ

UVOD	11
NAPOMENA O TEKSTU	17
KARTE	19
I DEO	21
PRVO POGLAVLJE INVAZIJA	23
DRUGO POGLAVLJE OKUPACIJA	43
TREĆE POGLAVLJE DOLAZAK	67
ČETVRTO POGLAVLJE PREŽIVELI	85
PETO POGLAVLJE OTPOR	99
ŠESTO POGLAVLJE BOMBARDERSKA KOMANDA	123
II DEO	137
SEDMO POGLAVLJE RADIO	139
OSMO POGLAVLJE EKSPERIMENTI	157
DEVETO POGLAVLJE PROMENE	179
DESETO POGLAVLJE RAJ	187
JEDANAESTO POGLAVLJE NAPOLEON	219

III DEO..... 231

DVANAESTO POGLAVLJE ROK	233
TRINAESTO POGLAVLJE DOKUMENTI	251
ČETRINAESTO POGLAVLJE GROZNICA	263
PETNAESTO POGLAVLJE DEKLARACIJA	279
ŠESNAESTO POGLAVLJE NEUSPEH	287

IV DEO 303

SEDAMNAESTO POGLAVLJE DEJSTVO	305
OSAMNAESTO POGLAVLJE BEKSTVO	315
DEVETNAESTO POGLAVLJE SAM	341
DVADESETO POGLAVLJE USTANAK	353
DVADESET PRVO POGLAVLJE POVRATAK	371
EPILOG	391
IZJAVE ZAHVALNOSTI	397
LIČNOSTI	403

UVOD

Napolju se uz brundanje zaustavljaju kamioni. Slede povici i pucnjevi iz oružja. Nastojnik zgrade lupa na vrata.

„Nemci su tu“, viče. „Sakrijte se u podrum ili idite pozadi kroz bašte.“^{1*}

Čovek u stanu ni makac.

Svanuće je 19. septembra 1940, u Varšavi pod okupacijom nacista. Nemci su godinu dana ranije zauzeli Poljsku i gurnuli Evropu u II svetski rat. Hitler će tek uobličiti svoje planove za zatiranje Jevreja. Zasad mu je sva pažnja usmerena na to da razori Poljsku tako što će eliminisati klasu njenih stručnih ljudi. Zemlja je podvrgnuta okrutnoj strahovladi. Hiljade Poljaka – doktora, profesora, pisaca, pravnika, Jevreja i katolika, svih bez razlike – nacisti odvlače sa ulica na streljanje ili ih interniraju. Nemci su u junu otvorili novi koncentracioni logor gde će držati neke od tih zatvorenika. Zove se Aušvic. Slabo se zna o tome šta se u njemu dešava.

Čovek u ovom stanu unapred je saznao da će tog prepod-
neva biti racije i da će uhapšene po svoj prilici poslati u logor.
Eto zašto je tu. Misija koju će on obaviti za ilegalu biće da se

---

* Brojevi u tekstu označavaju napomene, koje sadrže spisak literature korišćene u knjizi. Fajl sa napomenama i odabranom bibliografijom nalazi se na sajtu *Lagune* www.laguna.rs u odeljku *Doborovoljac*. Nazivi knjiga i imena autora dati su u originalu i u elektronskoj formi radi lakše pretrage na internetu.

infiltrira u logor, osnuje ćelije otpora i prikupi dokazni materijal o zločinima nacista.

Vrata se dole uz tresak otvaraju i po stepenicama klopoću čizme. Čovek oblači kaput, a onda primećuje da u sobi preko puta trogodišnji dečak stoji u svom krevecu, razrogačenih očiju. Meda mu je pao na pod. U vrata počinju da gruvaju pesnice. Čovek hitro uzima medu i pruža ga mališanu dok dečakova majka otvara vrata Nemcima.

„Do skorog viđenja“, šapuće detetu. Potom, protivno svakom nagonu koji bi morao osećati, zakoračuje u zarobljeništvo.²

Vitold Pilecki dobrovoljno se prijavio da bude zatvoren u Aušvic. Ta najšturija naznaka jedne priče otisnula me je u petogodišnji pohod stopama Pileckog, od plemića-zemljoradnika u ruralnoj Poljskoj do operativca ilegale u okupiranoj Varšavi, ljudskog roblja u stočnom vagonu koji putuje ka logoru, a potom uhode u epicentru najvećeg nacističkog zla. Vitolda ću dobro upoznati. A ipak, dok duboko razmišljam o tome šta njegova priča obećava da nam ispričava o našem vlastitom vremenu, hvatam sebe kako se uporno vraćam na tu jednostavnu rečenicu, taj trenutak dok je sedeo i čekao da Nemci upadnu u stan.

Priču o Vitoldu prvi put sam čuo od svog prijatelja Meta Mekalestera prilikom jedne večere na Long Ajlendu u jesen 2011. Met i ja smo zajedno izveštavali o ratovima na Bliskom istoku i borili se da nađemo neko zrno smisla u onom čemu smo bili svedoci. U sebi svojstvenom profesionalnom duhu, Met je otputovao u Aušvic da pogleda u oči najvećem zlu u istoriji i tu saznao za Vitoldovu grupu boraca otpora u samom logoru. Pomisao da se poneka duša usprotivila nacistima obojicu nas je te večeri tešila. Ali podjednako me je i pogodilo to što tako malo znam o Vitoldovoj misiji da upozori Zapad na nacističke zločine i oformi ilegalnu vojsku kako bi taj logor uništio.

Deo slike popunio se posle godinu dana, kad je Vitoldov najduži izveštaj o logoru preveden na engleski. Priča o izlasku tog

izveštaja na svetlost dana bila je već sama po sebi nesvakidašnja. Poljski istoričar Jozef Garlinjski uspeo je da pristupi pomenutom dokumentu još šezdesetih godina prošlog veka, ali je otkrio da je Vitold sva imena pisao šifrovano. Garlinjski je uspeo da dešifruje velike delove putem nagađanja i zahvaljujući razgovorima koje je vodio s preživelim da bi objavio prvu istoriju pokreta otpora u tom logoru. A onda je 1991. Adam Cira, stručnjak za istoriju zaposlen u Državnom muzeju Aušvic–Birkenau, otkrio Vitoldova neobjavljena sećanja, još jedan izveštaj i druge fragmentarne zapise koji su stajali zaključani u poljskim arhivama još od 1948. Taj materijal pružio je ključ za identifikovanje zaverenika koji su mu pomagali.

Izveštaj koji sam pročitao 2012. pokazuje da je Vitold bio rigorozan hroničar onog što je proživio u Aušvicu, pisac jedne surove proze ogromne težine. Ali to je tek fragmentaran i ponekad iskrivljen bilans događaja. Ključne epizode nije beležio iz straha da će izložiti svoje kolege hapšenju, krio je pogubnija zapažanja i brižljivo strukturirao opise događaja tako da odgovaraju njegovim vojnim čitaocima. Mnoga pitanja ostaju bez odgovora, a među njima najpresudnije i najneuhvatljivije glasi: šta se dogodilo sa obaveštenjima koja je, po cenu izlaganja smrtnoj opasnosti, prikupio u Aušvicu? Da li je obezbedio Britancima i Amerikancima podatke o Holokaustu davno pre nego što su javno priznali ulogu tog logora? Ako je tako, zašto je njegovo izveštavanje zatajivano? Koliko je života moglo biti spaseno da su poslušali njegova upozorenja?

Takođe sam u njegovoj priči osetio lični izazov – kad sam krenuo sa istraživanjem, bio sam istih godina kao Vitold početkom rata, isto sam imao mladu porodicu, dom. Šta je to moglo naterati Vitolda da sve rizikuje zbog jedne takve misije i zašto mi se njegov dobrovoljni čin obraća tako snažnim glasom? U Vitoldu sam prepoznao onaj isti nesmiřeni duh koji je i mene poveo u rat i još otad mi ne da počinka. Čemu bi to Vitold mogao da me nauči o mojoj ličnoj borbi da osetim sponu s drugim ljudima?

U januaru 2016. oputovao sam avionom u Varšavu kako bih započeo sa odgovorima na ta pitanja. Prva osoba koju sam želeo da vidim bio je Vitoldov sin Andžej. Bio sam nervozan pred taj sastanak. Uostalom, ko sam ja da se tako s neba pa u rebra uhvatim za priču njegovog oca? Andžej je bio maltene još dete kada je Vitold pogubljen. Pedeset godina govorili su mu da je njegov otac bio neprijatelj države, i premda nikada nije poverovao u to, potpune detalje o očevoj misiji otkrio je tek devedesetih, kada su otvorene komunističke arhive.

Naravno, nije trebalo da se brinem. Andžej je bio divan i šarmantan, mada me jeste upozorio: „Nisam siguran šta ćete još naći niti odakle bi trebalo da otpočnete s traganjem.“

Zato sam mu rekao: od vas.

S obzirom na to da se o tom čoveku tako malo znalo, bio sam svestan da će biti važna svaka pojedinost koju će Andžej uspeti da mi pruži. Nisam mogao da opišem Vitoldove misli izvan onoga što je sam zapisao – i onog što su ljudi poput Andžeja znali da mi kažu o njegovim razmišljanjima. Zapanjio sam se otkrivši koliko još ima živih ljudi koji su poznavali Vitolda. Neki nikada dotad nisu ni sa kim podelili svoja sećanja – bilo zato što se u vreme komunizma nisu na to usuđivali, bilo zato što niko to od njih nije zatražio.

Uz prikupljanje svedočanstava živih ljudi, želeo sam i da sâm prođem stazama Vitoldovog putovanja. Rat je štošta uništio, ali pojedina mesta još su postojala, a nijedno za mene nije bilo značajnije od stana u kom je uhapšen. Lokacije koje budem video rođenim očima pomagaće mi u opisima scena. No još bolje je bilo kad sam to iskustvo mogao da prođem zajedno sa svedocima. Ispostavilo se da je trogodišnji dečak iz onog stana još živ. Zvao se Marek. On i njegova majka, Vitoldova šurnjaja, preživeli su rat samo da bi ih komunisti izbacili iz rođenog doma. Ja sam ga prvi tamo vratio posle sedamdeset godina. Ta poseta ga je podstakla da se seti događaja s medom, koji je meni krajnje rečito govorio o Vitoldovoj sposobnosti da i u trenutku najvećeg stresa misli na druge.

Naravno, da bih napisao knjigu, znao sam, trebaće mi stotine, ako ne i hiljade takvih detalja. Nakon odlaska u Državni muzej Aušvic–Birkenau shvatio sam gde ću ih naći. Taj muzej poseduje svedočenja preko 3.500 preživelih logoraša, a u stotinama tih napisa dotaknute su Vitoldove delatnosti ili pak opisani događaji kojima je prisustvovao i on. Većina tih tekstova nikad pre nije prevedena niti objavljivana. Preda mnom je bio materijal potreban da me približi razumevanju Vitoldovih reakcija, a ja sam to u krajnjoj liniji i hteo – sredstvo pomoću kog ću zaroniti u njegova razmišljanja i započeti da dajem odgovor na pitanje šta ga je pobuđivalo da pruži otpor.

Oni koji izučavaju Holokaust brzo saznaju da to nije samo priča o ubijanju miliona nevinih Evropljana već i priča o jednom kolektivnom neprepoznavanju njegovih strahota i izostanku čina kojim bi se one sprečile. Zvaničnici savezničkih snaga upinjali su se da razaberu istinu, ali kad su se našli oči u oči sa stvarnošću, nisu se odvažili na onaj moralni skok koji je nužan za prelazak na delo. No to nije bio isključivo politički podbačaj. Zatvorenici Aušvica imali su i sami muke da zamisle obim Holokausta dok su Nemci preobražavali logor iz okrutnog zatvora u fabriku smrti. Mnogi su podlegli ljudskom porivu da ignorišu, ili da racionalizuju, ili da odbacuju masovna ubistva kao nešto nezavisno od njihove lične bitke. Pa ipak, Vitold nije podlegao. Umesto toga on je stavio glavu na kocku da bi izneo strahote ovog logora na videlo.

Kroz svoja istraživanja nastojao sam da razumem kakva su to ljudska svojstva izdvajala Vitolda. No što sam više njegovih zapisa razotkrivao i što sam bolje upoznavao one koji su ga znali, a u nekoliko slučajeva i borili se rame uz rame s njim, to sam više shvatao da je kod Vitolda Pileckog – zemljoradnika i oca dvoje dece, čoveka na pragu četrdesete bez neke blistave beleške o vojnoj službi ili pobožnosti – najupečatljivije to što se, u vreme početka rata, nije preterano razlikovao od vas i mene. To

poimanje je preusmerilo žižu na novo pitanje: šta bi to nagnalo ovog naizgled običnog čoveka da proširi svoj moralni kapacitet dotle da se poduhvati sakupljanja materijala o najvećim zločinima nacizma, njihovog imenovanja i preduzimanja nečega protiv tih zločina onda kad su drugi odvrćali pogled?

Priču o njemu nudim ovde kao provokativno novo poglavlje istorije Aušvica i kao razmatranje o tome zašto bi, možda, neko stavio na kocku sve da bi pomogao svome bližnjem.

Šarlot, 2020.

NAPOMENA O TEKSTU

Ovo je dokumentarističko delo. Svaki citat i svaki detalj uzeti su iz nekog primarnog izvora, svedočenja, sećanja ili razgovora. Od te dve hiljade i više primarnih izvora na kojima se ova knjiga zasniva, većina je pisana na poljskom i nemačkom. Sve su ih prevele moje sjajne istraživačice Marta Goljan, Katažina Hižinjska, Lujza Valčuk i Ingrid Pufal, sem kad je napomenuto drugačije.

Dva su osnovna izvora za razumevanje Vitoldovog života u logoru: kompilacija izveštaja koju je on sastavio u Varšavi između oktobra 1943. i juna 1944, i jedno sećanje pisano u Italiji u leto i jesen 1945. Upadljivo su malobrojne greške što su se provukle kroz njegove bilanse s obzirom na okolnosti u kojima je pisao, u bekstvu i bez pristupa beleškama. Ali Vitold nije savršen pripovedač. Gde god je bilo moguće, trudio sam se da poduprem njegove zapise materijalom, ispravim u njima greške i popunim rupe. Osnovni izvor bila je zbirka svedočanstava 3.727 logoraša koja se čuva u Državnom muzeju Aušvic–Birkenau. Među ostalim arhivama koje sadrže važne detalje i kontekst jesu Arhiv novih dokumenata, Narodni Arhiv u Krakovu, Centralni vojni arhiv, Institut narodnog sećanja, Osolineum, Britanska biblioteka, Poljski institut i muzej Sikorskog, Odeljenje za izučavanje poljskog ilegalnog pokreta otpora, Baza svedočanstava – zapisi o teroru pri Institutu Vitolda Pileckog, Državni arhiv u Kijevu, Vinerova biblioteka, Imperijalni ratni muzej, Državni arhiv u Vašingtonu, Spomen-muzej Holokausta Sjedinjenih

Država, Predsednička biblioteka F. D. Ruzvelta, Huverov institut, Arhiv Jad Vašema, Centralni cionistički arhiv, Nemački federalni arhivi u Koblencu i Berlinu, Švajcarski federalni arhiv, Fondacija Švajcarsko-poljskog arhiva, te Arhiv Međunarodnog komiteta Crvenog krsta.³

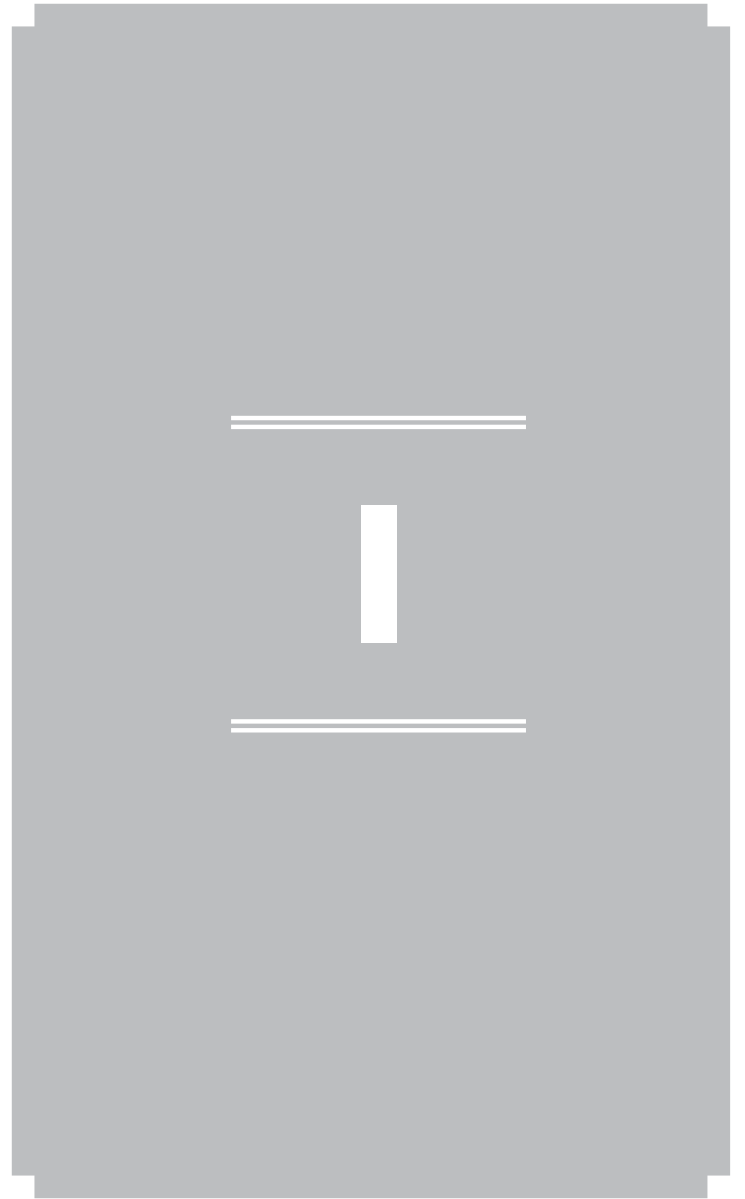
Tokom svojih istraživanja takođe sam imao pristup privatnoj dokumentaciji porodice Pilecki i iskopao pisma i sećanja čuvana u porodicama njegovih bliskih saradnika, a koja su rasvetlila neke njegove odluke. Vitoldova deca Andžej i Zofija satima su delila sa mnom uspomene na svog oca. Neverovatno, od onih s kojima se Vitold borio rame uz rame nekoliko ih je bilo u životu kad sam započeo istraživanje, te su mi oni ponudili svoja razmišljanja.

U pisanju sam se rukovodio pravilom kog se držao sam Vitold pri opisivanju logora: „Ništa ne sme biti 'nafilovano'; čak i najmanja neistina oskvrnula bi sećanje na valjane ljude koji su tu izgubili život.“ Za pojedine scene nije bilo uvek moguće naći višestruke izvore, što se ogleda u napomenama na kraju knjige. U neke sam u priču uključivao detalje iz logora kojima je, to je jasno, Vitold najverovatnije prisustvovao iako ih ne pominje u svojim izveštajima. U napomenama izvore navodim onim redom kojim su korišćeni u svakom pasusu. Pri citiranju razgovora, svakog kazivača navodim kao izvor jedanput. U slučajevima oprečnih navoda, Vitoldovim rukopisima dajem prvenstvo, sem onde gde je posebno napomenuto drugačije.⁴

Poljska imena su divna, a engleskom čitaocu ponekad i zastrašujuća za izgovaranje. Za Vitolda i ličnosti njegovog užeg kruga koristio sam lična imena ili deminutive, u čemu se odražava i način na koji su se obraćali jedni drugima. Takođe sam nastojao da smanjim upotrebu akronima, pa stoga, na primer, glavnu grupu otpora u Varšavi nazivam ilegalom. Kod toponima sam zadržao predratne oblike. Ime Osvjenćim koristim za grad, a Aušvic za logor.

KARTE

KARTA 1 – SUKURČE	25
KARTA 2 – POLJSKA, 1939.	33
KARTA 3 – VARŠAVA, 1939.	45
KARTA 4 – KONCENTRACIONI LOGOR AUŠVIC, 1940.	81
KARTA 5 – IZVEŠTAJ SA ZAHTEVOM ZA BOMBARDOVANJE, 1940.	126
KARTA 6 – LOGORSKE VEZE, 1941.	146-147
KARTA 7 – PROŠIRENJE GLAVNOG LOGORA, 1941.	149
KARTA 8 – PROŠIRENJE LOGORA BIRKENAU, 1941.	174
KARTA 9 – IZVEŠTAJI O UBIJANJU SOVJETA GASOM, 1941.	182
KARTA 10 – LOGORSKE VEZE, 1942.	204-205
KARTA 11 – STEFANOVO I VINCENTIJEVO BEKSTVO, 1942.	220
KARTA 12 – JASTEROVO BEKSTVO, 1942.	245
KARTA 13 – NAPOLEONOVA MARŠRUTA, 1942/3.	307
KARTA 14 – PEKARA	320
KARTA 15 – VITOLDOVO BEKSTVO, 1943.	333
KARTA 16 – VARŠAVA, 5. AVGUST 1944.	363

PRVO POGLAVLJE

INVAZIJA

KRUPA, ISTOČNA POLJSKA
26. AVGUST 1939.

Vitold je stajao na stepenicama svoje plemićke kuće i posmatrao automobil kako se bliži dvorištu krećući se drvoredom lipa i izbacujući za sobom trag prašine, pa se zaustavlja okružen belim oblakom kraj kvrgavog kestena. Leto je bilo tako sušno da su seljaci većali da li da izliju vodu na grob nekog utopljenika ili pak upregnu devicu u plug kako bi dozvali kišu – takvi su bili običaji Kresa, istočnih pograničnih krajeva Poljske. Najzad je naišla snažna, gromovita oluja, samo da sravni sa zemljom ono što je ostalo od useva i oduva rodama gnezda sa njihovih visokih staništa. Ali tog avgusta Vitoldova prva brigada nije bila hoće li imati žita za zimu.¹

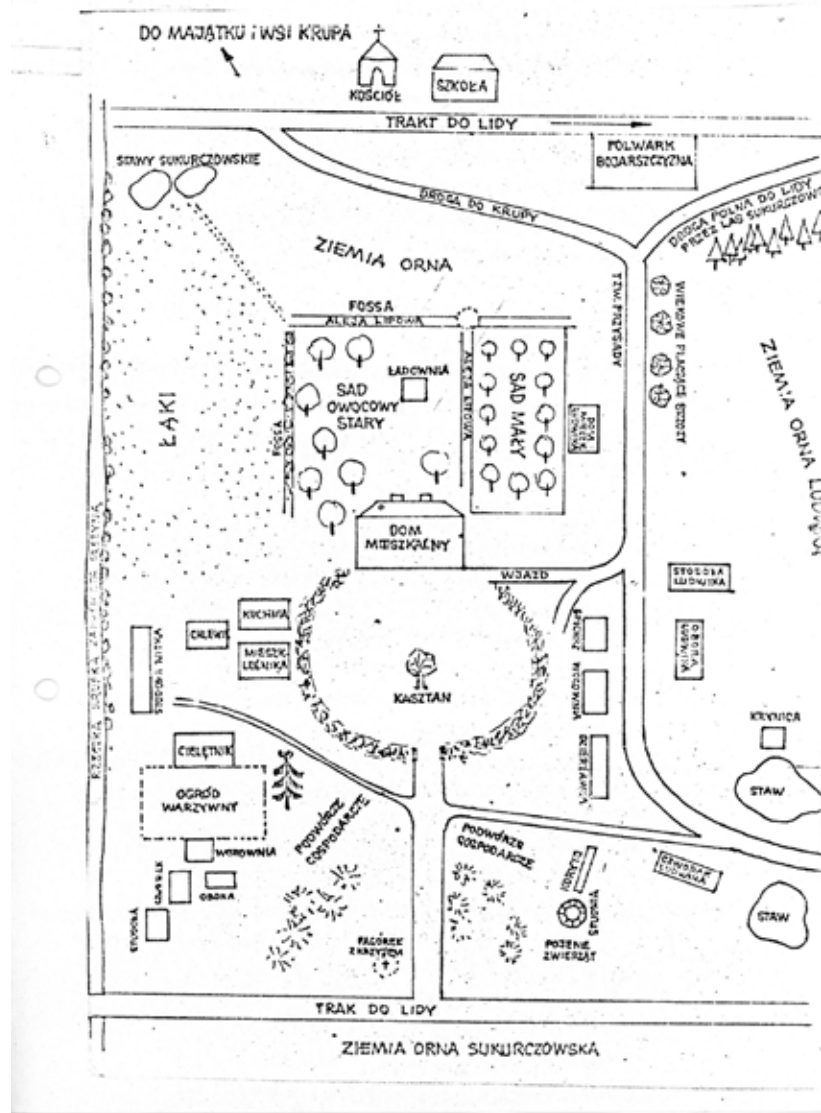
Radio-talasi praskali su od vesti o nemačkim odredima koji se masovno okupljaju na granici i o pretnji Adolfa Hitlera da će povratiti teritoriju ustupljenu Poljskoj na kraju Prvog svetskog rata. Hitler je verovao da su Nemci prinuđeni na surovo nadmetanje za resurse s drugim narodima. Nemački narod, kako će reći oficirima u svom planinskom odmaralištu u Obersalcburgu 22. avgusta, moći će da se širi samo u slučaju „anihilacije Poljske [...] i njenih životnih sila“. Sledećeg dana Hitler će

potpisati s Josifom Staljinom tajni pakt o nenapadanju po kom će Istočna Evropa biti podarena Sovjetskom Savezu, a veći dao Poljske Nemačkoj. Ukoliko Nemci uspeju u svojim planovima, Vitoldov dom i zemlja biće uzeti, a Poljska svedena na vazalnu državu ili potpuno razorena.²

Iz prašnjavih kola izašao je vojnik s naređenjem za Vitolda da okupi svoje vojnike. Poljska je bila naredila masovnu mobilizaciju pola miliona rezervista. Kao potporučnik konjičke rezerve i pripadnik mesnog plemstva, Vitold je dobio četrdeset osam sati da sprovede svoju jedinicu u kasarnu obližnjeg grada Lide, odakle će vojnim transportom na zapad. Tog leta je dao sve od sebe da obuči devedeset dobrovoljaca, ali većina njegovih vojnika bili su seljaci koji nikad nisu videli akciju, niti u gnevu opalili iz oružja. Nekolicina nije imala konje i planirala je da se bori s Nemcima na biciklu. Vitold je makar uspeo da ih naoruža osmomilimetarskim brzometnim karabinima s ručnim repetiranjem.³

Vitold je požurio da obuče uniformu i jahaće čizme, pa uzeo svoj vis* iz jednog vedra u staroj pušnici, gde ga je sakrio nakon što je nešto ranije tog leta uhvatio sedmogodišnjeg Andžeja kako mlati njime ispred nosa svojoj sestri. Njegova supruga Marija bila je s decom otišla u goste svojoj majci, nastanjenoj u blizini Varšave. Njih će morati da pozove kući. Biće bezbedniji na istoku, dalje od Hitlerove linije napada.⁴

Vitold je čuo kako konjušar u dvorištu priprema Bajku, njegovog konja miljenika, i odvojio trenutak da popravi maslinastu uniformu pred jednim od ogledala koja su visila u hodniku, kraj izbledelih grafika s prikazima slavnih ali na propast osuđenih buna u kojima su se borili njegovi preci. Imao je trideset osam godina i bio srednje građe, lep na jedan neupadljiv način, sa svetloplavim očima, tamnoplavom kosom začešljanom unatrag sa visokog čela i usnama koje su izgledale kao da se neprestano

Karta Sukurča iz sećanja Vitoldove sestre.

Zbirka PMA-B*.

* Vis 35, pištolj poljske proizvodnje, kalibra 9 mm. (Prim. prev.)

* Državni muzej Aušvic-Birkenau

osmehuju. Kad primete njegovu uzdržanost i sposobnost slušanja, ljudi su ponekad pogrešno mislili da je kakav sveštenik ili dobronameran birokrata. Znao je da bude topao i da izlije osećanja, ali češće je ostavljao utisak da nešto prećutkuje, neki unutrašnji čvor koji neće razvezati; da li iz osećaja za formu ili zbog neke nerazrešene tenzije – žudnje da se i nadalje dokazuje – teško je bilo reći. Sebi je postavljao rigorozne standarde i znao da bude zahtevan prema drugima, ali nikad u tome nije išao u krajnost. Verovao je ljudima, a njegovo mirno samopouzdanje podsticalo je zauzvrat druge da njemu poklone poverenje.⁵

Vitold Pilecki s prijateljem u Sukurčama, oko 1930.

Lična zbirka porodice Pilecki.

Kao mlad je želeo da bude umetnik i studirao je slikarstvo na univerzitetu u Vilni, ali napustio je školovanje u burnim godinama nakon Prvog svetskog rata. Izdvojivši se iz ruševina ruskog, nemačkog i austrougarskog carstva, Poljska je 1918. proglasila

nezavisnost, no gotovo odmah ju je napala sovjetska Rusija. Vitold je sa svojim izviđačkim odredom učestvovao u okršajima boljševicima i borio se na ulicama Vilne. To iskustvo je ostavilo bolan trag; jedan drug mu se udavio u reci, ali u navali uzbuđenja lako su se zaboravljale opasnosti. Vitoldu nije bilo do slikanja u opojnim danima koi su usledili za pobedom, ali nikako nije mogao ni da se skrasi. Neko vreme je službovao kao činovnik u vojnom depou i jednom zemljoradničkom udruženju, i upustio se u strasnu ali neuzvraćenu ljubav. A onda mu se 1924. otac razboleo, te je Vitoldu bezmalo laknulo što je sudbina odlučila umesto njega: preuzeće oronulo porodično imanje Sukurče sa ruševnom plemićkom kućom, zakorovljenim voćnjacima i 222 hektara ustalasanih njiva pod pšenicom.⁶

Odjednom se Vitold našao u ulozi ekonomista lokalne zajednice. Seljaci iz obližnje Krupe obrađivali su mu njive i tražili od njega savete o tome kako da unapređuju sopstvena imanja. Osnovao je mlekarsku zadrugu kako bi se izborio za bolje cene, a nakon što je ogroman deo nasledstva utrošio na kupovinu skupocene arapske kobile, osnovao je lokalnu rezervnu jedinicu. Buduću suprugu Mariju upoznao je 1927, dok je oslikavao kulise

Vitold i Marija malo nakon venčanja, oko 1931.

Lična zbirka porodice Pilecki.

za jednu predstavu u novoj školskoj zgradi Krupe, i udvarao joj se buketima jorgovana isporučivanim kroz prozor njene spavaće sobe. Venčali su se 1931, a za nepunih godinu dana rodio se Andžej, za kojim je, posle dvanaest meseci, usledila Zofija. Očinstvo je iznelo na površinu Vitoldovu posvećenu brižnost. Dok je Marija nakon Zofijinog rođenja bila vezana za postelju, o deci se starao on. Kasnije će ih učiti da jašu i da plivaju u ribnjaku pored kuće. Sve troje će priređivati male pozorišne predstave za Mariju, kad se uveče vrati kući s posla.⁷

Vitold, Marija, Andžej i Zofija, oko 1935.

Lična zbirka porodice Pilecki.

No njegov mirni porodični život nije bio odsečen od političkih strujanja koja su tridesetih godina zahvatila zemlju, te je Vitold brinuo. Većim delom svoje hiljadugodišnje istorije Poljska je bila među najpluralističijim i najtolerantnijim društvima Evrope. Međutim, država koja je iznova ponikla 1918. nakon

123 godine podeljenosti borila se da uobličí neki identitet. Nacionalizam je bio u usponu isto kao i svuda u Evropi. Pojedini političari i predvodnici crkve zahtevali su jednu sve užu definiciju pojma biti Poljak, baziranu na etničkoj pripadnosti i katoličanstvu. Vlast je razbijala i gušila grupe koje su se zalagale za veća prava ukrajinske i beloruske manjine, dok su Jevreji – koji su pre rata činili desetinu stanovništva u Poljskoj – u štampi označavani kao ekonomska konkurencija, te su se našli suočeni s diskriminacijom po pitanjima obrazovanja i posla, kao i sa zahtevima da emigriraju iz zemlje. Neki nacionalisti uzimali su stvar u sopstvene ruke i primoravali ljude na bojkot jevrejskih radnji, napadali sinagoge. U Vitoldovoj rodnoj Lidi nasilnici su razlupali jednu jevrejsku prodavnicu slatkiša i jednu advokatsku kancelariju. Glavni trg bio je pun zamandaljenih radnji u vlasništvu Jevreja koji su pobešli iz zemlje.⁸

Vitoldu nije bila draga politika, niti pak način na koji su političari eksploatisali razlike. Njegova porodica zagovarala je stari poredak, iz doba kad je Poljska bila nezavisna zemlja i svetionik kulture. Uprkos tome, on je bio čovek svog vremena i svog društvenog sloja. Po svoj prilici jeste lokalne poljske i beloruske seljake posmatrao očinskim okom i gajio i sâm neke od preovlađujućih antisemitskih stavova. Ali na kraju će se njegov osećaj rodoljublja proširiti na svaku grupu i narodnost koja se prihvatila borbe za Poljsku. Svi će oni sada morati da se ujedine kako bi odbili od sebe pretnju nacizma.⁹

Kada je Vitold konačno uzjahao svoga konja, taman je imao vremena da izgovori u sebi grčevitu molitvu dok je stigao do Krupe, udaljene kilometar i po, odakle se vrlo verovatno javio Mariji iz neke od nekoliko tamošnjih kuća koje su imale telefon. Zatim je pojahao ka vežbalištu kraj imanja da okupi svoje vojnike i obezbedi zalihe. Vitold je u pukovskom štabu u Lidi primio municiju i vanredna sledovanja, ali preostali provijant morao je da dobije od meštana: hleb, prekrupu, kobasice, mast,

krompir, crni luk, kafu u konzervama, brašno, suvo začinsko bilje, sirće i so. Konjima je bio potreban veći deo predviđenih 30 kilograma zobi nedeljno. Nisu svi u selu rado dali svoj doprinos, budući da nisu imali ni za sebe, a dan se otegao uz neizdrživu vrućinu i tovarenje zaprežnih kola u dvorištu plemićke kuće.¹⁰

Vitold je kuću bio ponudio za stan oficirima, a nije se zatekao tu kad su Marija i deca sledeće večeri najzad stigli, izmučeni vrućinom i prljavi od puta, te otkrili u svojim posteljama vojnike kako dremaju. To je razljutilo Mariju, da se blago izrazimo. Putovanje je dugo trajalo. Voz je bio tako krcat da su malu decu dodavali u vagone kroz prozore, a svaki čas se zaustavljao da propusti vojsku. Vitold je po hitnom postupku pozvan sa vežbališta i morao je da zamoli vojnike da odu na neko drugo mesto.¹¹

Probudivši se ujutru, još uzrujana, Marija je čula vest da su u jedna teretna kola provalili neki seljaci i ukrali deo zaliha. Ali obukla je za ispraćaj iz Krupe jednu od Vitoldu najdražih haljina i postarala se da i Andžej i Zofija budu u nedeljnim odelima. Seoska deca okupila su se ispred škole, a jedina ulica u Krupi bila je dupke puna meštana koji su im za srećan put mahali zastavicama ili maramicama. Kad je Vitold poveo svoju kolonu konjanika ulicom, razleglo se klicanje. Bio je u maslinastoj uniformi, s pištoljem i sabljom o pasu.¹²

Vitold je prošao kraj svoje porodice ne pogledavši naniže, ali čim je kolona projahala i narod krenuo da se razilazi, vratio se galopom, zajapuren u licu, i stao pred njima. Mariji je od zaštite ostavljao samo svoju sestru i staru kućepaziteljku Jozefu, strasnu ljubiteljku cigareta. Nemci su u prethodnom ratu bili ozloglašeni po zverstvima nad civilnim stanovništvom. Izgrlio je i izljubio decu. Marija se, sa lepo podignutom neposlušnom smeđom kosom i karminom na usnama, upinjala da ne zaplače.¹³

„Vraćam se za dve nedelje“, rekao im je. Nije im baš mogao kazati da će, suprotstavljajući se tako na konju najmoćnijoj vojnoj mašineriji u Evropi, imati sreće i ako preživi narednih nekoliko dana. Hitler je zapovedao armijom od 3,7 miliona ljudi,

gotovo dvostruko većom od vojske Poljske, uz dve hiljade tenkova više i gotovo desetostruk broj borbenih aviona i bombardera. Pored toga, nije bilo nikakvih geografskih barijera koje bi odvajale te dve zemlje duž zajedničke granice koja se protezala u dužini od hiljadu i po kilometara, od Tatri na jugu do obale Baltika na severu. Najveća nada Poljske počivala je u tome da izdrži dok Britanci i Francuzi, kao njeni saveznici, ne napadnu sa zapada, čime će izložiti Nemačku ratovanju na dva fronta.¹⁴

Vitold na svom konju Bajki na paradi, posle 1930.

Lična zbirka porodice Pilecki.

Vitold je potom produžio na grob svojih roditelja u blizini kuće. Otac mu je bio umro pre dosta godina, ali majku je sahranio pre samo nekoliko meseci. Vitold je vezao konja za drvo, isukao sablju i pozdravio po vojnički. A onda je otišao, pitajući se da li će ponovo videti te drvorede lipa. Nije li nekim delićem duše takođe bio potajno ushićen što opet ide u bitku i oseća zov obaveze i strasti?¹⁵